

הסליחות שהן ביטוי לאותה תשובה זו חייבות להקדים עמוד השחר.

אבל אם מהותה של התשובה אינה זקוקה להבהרה למי שחי משחר ילדותו חוויה נשגבה זו, לא כן הוא בימינו, בהם היא נתפסה כנחלה בלעדית של כל נחשלים או הפושעים. תפילותינו היום-יומיות מכחישות תפישה זו לקויה זו. הלא כצדיק כרשע, שלוש פעמים ביום, אנו מבקשים באהבה 'השיבנו ה' אליך ונשובה', ומה מקום לבקשה כזו מצד צדיק, אף אם יהיה זה העניו שבאדם! ובכן, אם אכן נכון שהתיקון הדרוש מן החוטא אם יעשה הוא בבחינת תשובה, זו האחרונה היא לאין ערוך רחבה יותר, מקיפה יותר, והיא אף חובקת את כל החיים ואת כל המציאות. בבריאה, באדם, בהיסטוריה, בחיינו הפנימיים כבחינו הציבוריים, בברכה, וכהמבדיל בקללה, אין תנועה שאין בה משום תשובה מסוימת. בסגנונו השירי תיאר הרא"ה הכהן קוק זצ"ל היטב את הופעתה: 'שוטפים הם זרמי התשובה, הפרטית והכללית, דמיונם כגלי שלהבות שעל גוף השמש, אשר כמלחמת-עד הם מתפרצים ועולים, והם נותנים חיים להמון עולמים וליצורים אין ספורות. אין כח לקלוט את ההמון הרב של הצבעים הרבים אשר לשמש הגדולה הזאת המאירה לעולמים כולם, שמש התשובה, מפני שטפם ורבוים, מפני מהירותם הנפלאה, מפני שהם באים ממקור החיים בעצמם, שהזמן בעצמו הוא רק אחד מהתבניות המצומצמות שלו' (אורות התשובה).

ובאמת, אף ללא תיאור שירי זה, כל המביט בתורה מבחין שתחילתה אמצעה וסופה תשובה, ואין בה מהלך אחד שאינו כרוך בתשובה. כמובן השיבה אל ה' תשובה היא, 'ושבת עד ה' אלוקיך', אבל גם שיבת ציון היא תשובה (דברים ל ב-ג) 'ושבת עד ה' אלוקיך ושמת בקולו וגו' ושב ה' אלוקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלוקיך שמה', כפירושו של ר"י אלקלעי זצ"ל, והיא המשך של אותה תשובה בה הצטווה יעקב אבינו עפ"י ה' (בראשית לא-ג) 'ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך', כי זו האפשרות היחידה שיהיה הקב"ה לנו לאלוקים באמת. והמבדיל, אף ההסתלקות מן העולם כרוכה בסוג של תשובה 'אל האדמה תשוב', וכהנה רבות. וזה משום שכל שיבה למקורות ולשורשיות היא בבחינת תשובה, כי כל שיבה אל המקורות מזמינה, ואף מחייבת, שיבה אל ה'. החיים כולם החלו ביציאה החוצה שהיה בה משום ירידה והתרחקות מן השורש האלהי אל העולם שלנו, בדומה לאותו וולד היוצא מבטן אמו תוך ריחוק מהפנימיות האימהית. ולא במקרה המינוח 'בריאה' מבטא יציאה החוצה, וכתוצאה מכך ריחוק ממקור – תרתי משמע, שהרי הרחם נקרא גם הוא מקור – כי בכל בריאה יש משום התרחקות, ולכן ככל שריחוק זה הולך וגדל הצורך בתשובה הולך ומתעצם. אנו מוזמנים בימים

סליחות, תשובה, רחמים

ימי הרחמים שהחלו בדיוק באותו רגע בו משה רבינו עלה פעם שנייה השמימה לקבל לוחות שניים, נהפכו זה כבר יותר מאלף ומאה שנה לימים בהם השכים עמנו קום לפני עמוד השחר כדי לומר 'סליחות'. מנהג זה שנולד בפרס¹ והתפשט אט אט לכל קהילות ישראל באופנים שונים, נהפך בדורת האחרונים להכנה בלתי-נמנעת לימים הנוראים העומדים בשער, וזה על אף שאין הידוע בכלל מי ייסדו. אכן החוויה העמוקה שסליחות אלה מחוללת בנשמה היהודית נעשתה חלק כה בלתי-נפרד מנשמתנו, שמן הראוי להתבונן בה. להבין לאישורה תופעה ייחודית זו שיד ההשגחה האלהית כיוונה, נדמה לי שאין דרך טובה מהתבוננות באותו מנהג שהיה נפוץ בקהילות רבות סביב ים התיכון ובמזרח: הרבה לפני עמוד השחר היה השמש של בית הכנסת עובר ברחובות היהודים ובקול צלול ושירי הזמין אל כולם להשתתף בחוויה, והמילים 'סליחות, סליחות' עוררו אותנו כבמטה קסם להתעלות ולתשובה. כאלו הן הסליחות האמיתיות, וכאלו הן צריכות להישאר. לא מדובר בעוד אוסף של בקשות ותחנונים שניתן לומר בכל עת, אלא בפניות אל על שביסודן ובעיקרן הן התקרבות לאותה מידת חסידות מיוחדת, נחלתו דוד המע"ה נעים זמירות ישראל, שהיה מעיר השחר ככתוב (תהלים נז-ט) 'עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר', או עוד בתהלים (קח-ג) 'עורה הנבל וכנור אעירה שחר'. אכן הנשמה היהודית היא נבל וכינור המסוגל לעורר את השחר, ולכן אותם חסידי עליון שטהרת לבם ידעה לשמר על 'סטרדיבריוס' זה והרבה לפני שאור השמש ילטף את העולם ויכסהו בשטיח זהב לעוררו, השכימו לחיות את אותה חוויה של דבקות עליונה שההמולה של חיי החולין משבשבת ואף מונעת. 'בנפול תרדמה על אנשים', לפני שתאיר השמש והמציאות הארצית תאחז בצבתיה את האדם ואת עולמו במלואם, הם התעלו מעל הזמן ומעל המקום בדבקות עליונה שהיא כבר בבחינת עולם הבא בעולם הזה. ולא במקרה עת אמירת הסליחות היא לפני האיר השחר, כי כך היא גם התשובה, שקדמה לעולם בדיוק כמו שסליחותינו קודמות את השחר, וכפי שהעולם אינו מחזיק בלעדו, כך אין עולמנו הפנימי מחזיק בלי סליחות. יסוד מוצק הוא בתפישתנו הרוחנית שסדרי העולם החומרי וסדרי העולמות הרוחניים תואמים, ואנו נכנסים לתוך העולם החומרי כהמשך לכניסתנו במציאות, לכן, אם התשובה מבססת את הבריאה ומאפשרת לה להתקיים, גם

¹ . כעדות רבינו האי גאון זצ"ל.

אלה, ימי הסליחות והרחמים, לשוב אל מקוריותנו, אל ה', אל מהותנו, אל זהותנו, אל ערכינו, אל מקוריות נשמתנו, להתעלות מעל הזמן והמקום. הריחוק אינו יכול להתמיד, הכל חייב לשוב אל המקוריות, אל השורש שהאלהי כפי שהרחיבו בו כבר גדולי רבותינו, ובדורות האחרונים הרב א. בן-אמוזג זצ"ל ואחריו הרב קוק זצ"ל בספרו 'אורות התשובה': 'ע"י התשובה הכל שב לאלהות, ע"י מציאות כח התשובה, השורר בעולמים כולם, שב הכל ומתקשר במציאות השלמות האלהית, וע"י הרעיונות של התשובה, דעותיה והרגשותיה, כל המחשבות, הרעיונות והדעות, הרצונות וההרגשות, מתהפכים ושבים להקבע בעצם תכונתם בתכן הקדש האלהי'.

בכוח התעלות זו, נסים ונפלאות מתחוללים באדם עצמו ובעולם כולו, עד כדי שזדונות נהפכים לשגגות, ואם תשובה זו היא מאהבה, אף לזכיות. אבל איך מדת הדין שהייתה אמורה להיות הקובעת במיוחד בימים אלה, מידה שעליה עומד העולם², יוצאת וידה על התחתונה, עד שלמרבה ההפתעה אולי, ימים אלו נושאים שם של 'ימי הרחמים'? ובכן, לא במקרה מקור ורחם הם כינויים נרדפים, כי האם, שורש החיים, מרחמת תמיד באהבתה הגדולה. וכך הוא גם בעולם, דין הוא שיהיו כאן רחמים, שהרי התהליך של הבריאה הוא פועל יוצא של החלטה אלהית, אם כן כפויה עלינו, והיינו יכולים בקלות להשתחרר מאחריות³, כיון שעל כרחנו נולדנו, על כרחנו אנו חיים ועוד. אלא שבכל זאת הכל 'לדעתן נבראו'⁴, א"כ ישנה הסכמה פנימית מצדנו לכל התהליך. בהדדיות הזו, בה יש מצד אחד הסכמה ומצד שני כפייה, יש מקום לתביעה מאתנו, אבל יש גם מקום לחסד כלפנו. אם כל תהליך הבריאה מקובל עלינו והוא על דעתנו לא ניתן להשתחרר מדין, אבל אינו יזום על ידינו, לכן כפוי הוא עלינו, ובכך משוחררים אנחנו מן הדין. לאור זה, מידת הרחמים, אותה דרך שיש בה עמידה בדין תוך נתינת מקום לחסד עליון, נעשית הדרך הממוצעת המתבקשת. עלינו לנצל הזדמנות זו בימי הרחמים, אותם ימים בהם הקב"ה כה קרוב אלינו לכשאנו דורשים אותו כדבעי.

הרב ד"ר אליהו רחמים זייני
ראש ישיבת ההסדר 'אור וישועה' חיפה.

². כדבריהם ז"ל במסכת אבות.

³. בבחינת 'מודעא רבה לאורייתא' (שבת פח.).

⁴. כדברי ריב"ל במסכת ר"ה (יא). 'דאמר רבי יהושע בן לוי: כל מעשה בראשית (לקומתן) [בקומתן] נבראו, לדעתן נבראו, לצביון נבראו. שנאמר ויכלו השמים והארץ וכל צבאם, אל תקרי צבאם אלא צביונם'.